

NORLIT 2011

Conference on literature and politics

ROSKILDE, AUGUST 4.-6. 2011

ISBN: 978-87-7349-818-7

Papers published in relation to the NORLIT 2011 conference are made available under the CC license [by-nc-nd]. Find the terms of use at <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/dk/legalcode>.

Papers, som er offentliggjort i forbindelse med NORLIT 2011 konferencen stilles til rådighed under CC-licens[by-nc-nd]. Læs mere på <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>, hvis du vil vide, hvordan du må gøre brug af de registrerede papers.

Accessible online: <http://ruconf.ruc.dk/index.php/norlit/norlit2011/schedConf/presentations>

Socialdemokratiska sagor för integration av arbetarbarn

Nationalism och individualism i sagostundsrelsens *Solstrålen* 1906–1909

Jimmy Vulovic

”Sagan, gosse, det är féen, / som vår vardagssol förnyar, / brytande dess gråa sken, / genom diktens bjärta skyar. Höjer hon sitt trolska spö, / vattenpussen blir en sjö, / och ditt skepp på spegelwatan / far en mil tvärs över gatan.” Så inleds K. G. Ossian-Nilssons dikt ”Sagan” som 1906 publicerades i den socialdemokratiska barntidskriften *Solstrålens* första nummer.¹ Dikten upptar hela förstasidan tillsammans med en illustration av en pojke och en flicka som betraktar en strålande soluppgång inifrån en mörk skog. Det är litteraturens och bildningens kraft som gestaltas – och en ljusnande framtid. Litteraturen utgör en väg, ett mål och en mening. Den ger tröst när det behövs, mod när det behövs och kamplust när det måste till. Men framför allt: alla har rätt till den högre värld av skönhet och idéer som ryms i litteraturen och bildningen. Dessa värderingar genomsyrar den av det socialdemokratiska ungdomsförbundet utgivna tidskriften, som under 1900-talets början blev en sammanhållande faktor för den i flera årtionden växande och inbördes relativt fristående sagostundsrelsen.² Åren från 1906 till 1909, tiden då sagostunderna och *Solstrålen* etablerades, belyses här. Tydligheten med vilken politiska rörelser vanligtvis definierar sig under etableringsfaser är det främsta skälet till mitt val. Frågan jag vill besvara är hur socialdemokratisk ideologi kom till uttryck i tidskriften.

Det socialdemokratiska ungdomsförbundet var drivande i bildningsfrågor. Året efter *Solstrålens* start fick bildningsidéerna politisk kraft. Det skedde under förbundets kongress 1907. Rickard Sandler var en av många som höll framåtblickande tal om hur en bildningsrörelse måste löpa parallellt med en politisk-ekonomisk omvälvningsrörelse. Tidigare hade en betydande del av arbetarrörelsen, vilket bland annat kom till uttryck i den så kallade magfrågedebatten, krävt sociala och ekonomiska förändringar först och bildning sen.³ Rickard Sandler påpekade i sitt tal att politik och bildning inte är en fråga om orsak och verkan enligt modellen först politik och sedan bildning, utan att man måste inse att andens och den praktiska politikens omdanande krafter utvecklas i växelverkan. Med en socialdemokratisk politik görs bildning för de många möjlig. Genom bildning av de många görs det socialdemokratiska samhället möjligt.⁴ Kongressen blev en vägledande historisk utgångspunkt för hela det socialdemokratiska bildningsarbetet.⁵ Sagostunderna, som initierades av ungdomsförbundet redan i slutet av 1903, var ett led i det framåtblickande politiska bildningsarbetet.

Den 1 januari 1904 anordnades den första sagostunden i Malmö folkets hus. Det blev succé. Omkring 800 barn deltog.⁶ De första årens verksamhet, omfattande 61 sagostunder, beskrivs i *Solstrålens* premiärnummer: "Å sagostunderna roas barnen med deklamation, sång, musik och sagoberättelser. Numera ha barnen delats på två avdelningar: 6–10-åringar i grupperna för yngre barn och 10–14-åringar i grupperna för äldre barn. De senare ha även fått vänja sig att höra små starkt populariserade föreläsningar i olika ämnen, till vilka alltid använts skioptikonbilder."⁷ 1906 nådde rörelsen även huvudstaden. Av ett upprop till Stockholms arbetare i samband med etableringen framgår tydligt vad som är att betrakta som en central idé i bildningsarbetet, närmare bestämt en sammansmältning av det kollektiva organiserandets möjligheter med kulturens potential för enskilda individer. Uppropet inleds med en betoning av vikten av att få tillgång till kulturella upplevelser: "En tänkare har sagdt att hvarje människa behöfver, för att lefva ett sundt lif, hvarje dag höra eller läsa några förståndiga ord, att hvarje dag se en vacker tafla eller en vacker bild, att hvarje dag höra en vacker sång eller musikstycke." Därefter lyfts sammansmältningen av organisation och kultur fram som vägen att gå: "Huru få äro icke de arbetare som med enskilda medel ha råd och möjlighet att bereda sina barn någon dylik gedigen njutning. För de flesta blir detta dock en omöjlig uppgift. Det gifves dock en möjlighet – vår gamla bepröfvade väg – kollektivismen. Hvad icke en kan åstadkomma det förmå vi gemensamt."⁸ Med denna sammansmältning av kollektivism och individualism synliggörs både släktskap med och uppbrott från en borgerlig kultursyn. Man byggde på en borgerlig individualistisk förståelse av kulturella upplevelser såsom nödvändiga för individers utveckling till hela individer, samtidigt som man med den starka betoningen av organisationens betydelse separerade de kulturella upplevelserna från hemmets sfär genom att tillgängliggöra dem i olika arbetaroffentligheter istället.

Viljan till kollektiv kamp för arbetarbarnens rätt till berikande kulturupplevelser var stark över hela landet. Under 1906 startades sagostundsverksamhet även i Göteborg.⁹ Ambitionen var från början – vilket periodvis också förverkligades – att skapa en massrörelse. För det krävdes en tidskrift. Likhetsstecknet mellan press och en framgångsrik rörelse hade varit en sanning i socialdemokratins sedan partiets bildande.¹⁰ I Göteborg fördes diskussioner om att starta en sagostundstidning. Göteborgarna sökte under hösten 1906 ekonomiska bidrag för projektet. Från Malmö blev emellertid svaret ett tydligt nej, eftersom man där själv höll på med att starta *Solstrålen*.¹¹ Man bedömde att arbetet i Malmö hade kommit längre än i Göteborg. Redan under sommaren 1906 hade nämligen det första litterära bidraget – K. G. Ossian-Nilssons – inkommit till redaktionen.¹² Det första numret gavs sedan ut i slutet av året. Totalt utkom

22 nummer till och med augusti 1909. En upplagetopp på 9000 exemplar nåddes kring årsskiftet 1907/1908.¹³ Första numret ägnas här speciellt intresse på grund av det redaktionella arbetet med tidningen under hösten 1906, ett arbete som bland annat bestod av att Malmö sagostundsstyrelse genom sekreteraren Oscar Andersson tog kontakt med personer som den ville se i tidningen.¹⁴ Att initiativet till det första numret så tydligt utgick från den politiska rörelse som stod bakom barnverksamheten gör att numret kan betraktas som något av en politisk och bildningsideologisk programförklaring. Det förklarar mitt intresse.

Äntligen en nation att integreras in i

Den nationella frågan utgjorde under sagostundsrelsens etableringsfas en betydande konflikt mellan svenska höger- och vänsterkrafter. Allmänna valmansförbundet, det parti som senare blev Högerpartiet och därefter Moderata samlingspartiet, bildades 1904 med argument om att nationens intressen hotades i och med den socialistiska agitationens ökande omfattning och genomslag. I partiets första partiprogram poängterades att valmansförbundet syftade till att motarbeta socialisterna då de ansågs "framkalla split och tvedräkt mellan samhällets olika folklager".¹⁵ Högerens retorik frestar till slutsatsen att den politiska motsättningen gällde högernationalismens föreställning om gemenskap inom nationen kontra den socialistiska internationalismens föreställning om klassgemenskap bortom nationsgränserna. Den slutsatsen kan i och för sig vara riktig då det gällde det anarkistiskt orienterade förbundet som det socialdemokratiska ungdomsförbundet bröt sig ur 1903.¹⁶ Kanske kan den också vara giltig då det gällde de känslor som präglade delar av arbetarklassen vid denna tid. Slutsatsen är dock alltför förenklad i fråga om för vad som den svenska socialdemokratins ledarskap och organisation verkade. Idén om nationen som den naturliga grunden för gemenskap anammades tidigt i den socialdemokratiska rörelsen. Konflikten mellan konservativa och socialdemokrater handlade nog mer om vad nationen var, eller borde vara, än om antingen ett bejakande eller ett förkastande av nationen som idé och praktik.¹⁷

Socialdemokratins bejakande av den nationella gemenskapen faller till stor del tillbaka på det medborgarideal som den franska revolutionen lagt grunden för. De sociala förändringarna i revolutionens spår banade väg för en ny syn på nationen. Folket framhävdes som nationens centrala innehåll istället för det aristokratiska skikt av makthavare som tidigare hade betraktats som dess nav. Med ens var alltså nationen något som kunde tillhöra alla istället för att vara reserverad för en upphöjd maktelit. I Sverige formulerades dessa idéer av bland andra Erik Gustaf Geijer och Carl Jonas

Love Almqvist. Den senare skrev i *Svenska fattigdomens betydelse* (1838) exempelvis att aristokratin hade blivit onationell därför att hela dess bildning var utländsk. Det var istället de lägre klasserna, folket, som ägde den sanna känslan för och kärleken till nationen.¹⁸ Trots det drog sig aristokratin, enligt Almqvist, inte från att brösta sig i nationens namn; ”de taga munnen full om den svenska äran, de, som utgöra vårt lands enda, stora och fullkomliga vanära”.¹⁹ Då ungdomsförbundet formerades under 1900-talets första årtionde framträdde ofta tankar i Carl Jonas Love Almqvists anda som ett tydligt urskiljbart tema i agitationen. Det arbetande folkets värld lyftes fram som det verkliga Sverige. De ansågs vara de egentliga svenskarna, de som verkligen älskade Sverige, och borde därför ha landets öde i sina händer. På denna nationalistiska argumentationslinje restes bland annat kravet på allmän rösträtt. Denna typ av argumentation återkom i nästan varje nummer av förbundsorganet *Fram* under tidskriftens första år.²⁰

Ungdomsförbundet var alls inte ensamt om att med nationen som vapen agitera för socialdemokratin. Även i moderpartiet relaterades en radikal borgerlig syn på nationen till socialdemokratins krav på att enligt rättvisans och jämlikhetens principer inte bli styvmoderligt behandlade i den egna nationen. Staffan Björck pekar i *Heidenstam och sekelskiftets Sverige* på hur tidningen *Arbetets* grundare Axel Danielsson 1895 i sådant syfte gör bruk av den inledande dikten i Johan Ludvig Runebergs *Fänrik Ståls sägner* (1848). På ett effektivt sätt agiterar han för arbetarnas integration i nationen snarare än deras (som sett utifrån marxistiskt perspektiv är det enda riktiga) separation från densamma.²¹ En nationell integrationstanke, i motsats till den ursprungliga marxismens grundidé om att integrera arbetare med andra arbetare i andra länder, var sanktionerad från högsta ort i den socialdemokratiska rörelsen. Hjalmar Branting är ett exempel på det. Han skrev 1903 ett efterord till en svensk utgåva av *Kommunistiska manifestet* (1848). Av texten framgår att han håller med om manifestets grundläggande idéer. Samtidigt betonar han vikten av att se och förstå klasskampen med andra ögon än Karl Marx och Friedrich Engels: ”Medan Marx och Engels 1848 blott kunde konstatera ett proletariat nedtryckt till det yttersta, utan rätt, utan familj, utan fädernesland, har nu ett halvt sekels klasskamp ryckt upp arbetarklassen till en makt icke utanför, utan inom de demokratiska samhällena.”²² Den slutsats Hjalmar Branting drar är att arbetarna vid det laget hade både en nation och ett politiskt system att integreras in i. Det som Hjalmar Branting formulerar är inte fråga om en marginell justering av den marxistiska internationalismens grundtanke. Hans hållning är något helt annat än det som formuleras i grundidén. Skillnaden är så pass påtaglig att den är värd några övergripande teoretiska reflektioner.

Michael Billig har ifråga om nationalismen som ett politiskt vapen uttryckt det som att "[t]he battle for nationhood is a battle for hegemony, by which a part claims to speak for the whole nation and to represent the national essence".²³ Men varför är begreppet nation då så viktigt att få definiera? En viktig poäng i Michael Billigs resonemang är att nationen i modern tid är en grundförutsättning – likt ett sunt förnuft – som politiska aktörer alltid måste förhålla sig till och som därför påverkar deras agerande.²⁴ Donald Sassoon har i sin tur också betonat vikten av att väga in förutsättningar givna av historiska sammanhang. I praktiken påverkar rådande historiska kontexter ofta mer än vad ideologiska hållningar gör.²⁵ Nationen som idé och realitet var en sådan given förutsättning då 1800-talets arbetarrörelse växte fram. Nationalstaten var en etablerad form till vilken de mest framgångsrika delarna av arbetarrörelsen anpassade sig.²⁶ Mellan den första och den andra internationalen, 1864 respektive 1889, hade den kontinentala arbetarrörelsen rört sig från en uttalad kosmopolitisk internationalism till en mer nationellt orienterad internationalism. Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildades 1889. Den socialistiska uppgiften formulerades i och med den andra internationalen som att man inom nationerna skulle göra arbetarklassen till en härskande klass. Först därefter skulle nationella skillnader tonas ner.²⁷ Det var emellertid inte alls fråga om att uttradera de nationella skillnaderna, vilket högerpolitikernas retorik ofta gjorde gällande angående socialdemokratin, utan en fråga om att gynna fredlig samexistens mellan olika kulturella individualiteter.²⁸ Den tredje internationalen skulle komma att skarpt kritisera denna förändring, eller snarare förvanskning, av marxismens internationalistiska grundtanke. Det är emellertid en helt annan historia än den som står i fokus här.

Föreställningen om en folklig nation byggd på folkets rätt kom ofta till uttryck i *Solstrålen*. Ett exempel är Fredrik Ströms dikt "Engelbrekt, folkets hövding" om upprorsmannens kamp. Den avslutande strofen: "Vi föddes att styra oss själva / och vi lyda ej annan än oss. / Vi vandes att själva få välva / vårt tak över pörte och bloss. / Lyss, kung, nyss slog klockan älva / – klockan tolv så bryta vi loss."²⁹ Att uttalade nationella tongångar på intet vis var främmande inom sagostundsrörelsen synliggörs även genom sångerna som sjöngs. Ett brev som berättar om verksamheten i Stockholm vittnar om att det sjöngs "såväl arbetarsånger som en del fosterländska" och att man hoppades på att göra ett "glatt, sjungande folk" av barnen.³⁰ Viktigt att minnas i detta sammanhang är att den socialdemokratiska hållningen naturligtvis öppnar för andra politiska strategier än vad mer traditionell marxistisk internationalism gör. Den reformistiska samförståndslinjen är något helt väsensskilt från den revolutionära uppbrottstanken. I *Solstrålen* utkristalliseras i agitationen ett tydligt mönster enligt samförståndslinjens

logik. Fredrik Ströms novell "De femhundredes tåg" i julnumret 1907 är intressant i det sammanhanget.³¹

Berättelsen skildrar ett förstamajtåg i en liten svensk stad betraktat uppifrån borgmästarens bostad. Det är som bekant ett klassiskt motiv i arbetarlitteraturen. Kontraster mellan mörker och ljus, gammalt och nytt samt högt och lågt är några av de stilistiska drag som bär fram texten. Kontrasterna är ett försök att med litterära grepp förstärka berättelsens innehåll. Den mellan ljus och mörker är ett bra exempel. Det är en kontrast som betonas flera gånger och som stärker berättelsens tendens, exempelvis genom att stadens gator, som aldrig nås av solljuset eftersom de är så smala, relateras till solljuset på det torg mot vilket förstamajtåget tågar: "Ville man se något som lekte i solljus, så fick man antingen gå utom staden eller ner till torget, där inga husrader skymde undan solen."³² Med andra ord, lämna staden eller sök dig till torget om du vill se ljuset. Torget är sinnebild för det demokratiska samhälle mot vilket socialdemokratien strävade. Men för att ta sig dit var man tvungen att ta sig förbi den rådande makten. Strax innan demonstrationståget rör sig förbi borgmästarens bostad, vilket i sig är en bild av kontrasten mellan hög och låg, så berättade han för sina barn om vad han vet om högtidsdagen:

– Första maj – borgmästaren gick till djupet av sina historiska kunskaper – är en gammal ursvensk högtidsdag, nedärvd till oss från goter och germaner. Av alla våra fäder har den dagen hållits helig. [...] Glöm inte att ära denna dag, mina barn, som en de goda gamla sedernas dag. I våra tider ha dåligt folk gjort denna dag till sin för att då protestera mot all urgammal sed och hävd och mot alla lagvunna rättigheter. Socialister kallas de och äro det slags människor som vilja avskaffa våra lagar och avsätta kungen. Stackars trasvargar äro de, utan heder och ära.³³

När demonstranterna tågar förbi nedanför bostaden så "stucko fanorna upp en och en i en lång rad ovan hustaken, tolv stycken, spelande i solen", det "var ett mäktigt skådespel för alla, mäktigast för dem som stodo i den djupa skuggan på gatan och sågo solen spela i dukarna".³⁴ Efter ljus och mörker och hög och låg kontrasteras det gamla – alltså borgmästaren som bildligt och bokstavligt ser ner på demonstranterna – mot det nya: "Han, den gamle, som nyss talat om trasvargar och dåligt folk, stod förundrad och såg lederna tåga fram, de fem hundredes. Det var inte det slags folk han tänkt sig. Han såg att det var ett nytt släkte som kom tågande, nästan en ny ras, tyckte han."³⁵ Berättelsen slutar med att borgmästarens fjortonåriga dotter, som av en för henne själv oförklarlig anledning känner stark sympati för arbetarna, kastar ner en violbukett innan "de femhundra svängde in på soltorget".³⁶ I denna enkla gest gestaltas den socialdemokratiska förhoppningen om ett nytt förbund inom landet. Det nya folket, "en ny ras",

skulle om kontrasterna kunde överbryggas kunna förenas med en framsynt ungdom i det gamla maktsystemet.

Det finns flera liknande exempel på då drömmen om framtida enighet i nationen gjorde sig gällande på tidningssidorna. Ett exempel är Alice Tegnérns visa "Takt, takt, hållen takten" efter Bjørnstjerne Bjørnsons "Takt, takt, pas paa takt" (1902). Alice Tegnérns version lyder: "Takt, takt, hållen takten! / Den är mer än halva makten. / Komme vi i takt med andra, / som i skilda trupper vandra, / kunde kraften, som förgrenas, / till ett helt för landet enas, / då blev Sverge stormakt like / uti andens vida rike."³⁷

Ytterligare ett exempel, om än inte lika politiskt tydligt, ges av Ivan Paulis dikt "Prinsessan och den lilla trädgårdsdrängen". I den gestaltas ett klassiskt sagotema: pojke av folket möter flicka av börd.³⁸ Givet att dikten publicerades i en socialdemokratisk barntidning, ligger det nära till hands att tolka dikten som politisk i den meningen att den handlar om överbryggande av sociala barriärer. Att detta tema så ofta återkommer i tidningen talar också för att det finns fog för tolkningar utifrån det perspektivet. Ta sagan "Tre röda äpplen" till exempel. I den gestaltas hur tre torparbröder, de fattigaste man kan tänka sig, tvingas ut i världen för att finna försörjning. De får alla vars ett rött äpple med sig från det fattiga hemmet. Alla träffar de en kvinna som ber att få deras äpple eftersom hon är så törstig och hungrig. Bara den yngsta av bröderna ger kvinnan hela sitt äpple. Det leder i sin tur till att kvinnan i ett senare skede hjälper honom vinna en prinsessa och ett halvt kungarike. Med andra ord, medkänsla, solidaritet och givmildhet är de egenskaper som bringar honom och hela hans fattiga torparfamilj lycka då han gifter sig med prinsessan.³⁹ Liksom i Fredrik Ströms novell "De femhundredes tåg" så är det alltså till den yngre generationen som hoppet om förening mellan fattig och rik sätts. Det kan till viss del förklara satsningen på barnverksamheten överhuvud taget.

Kamp för individen genom kollektivet

Donald Sassoon menar att socialismen i moderna och industriellt utvecklade stater primärt handlade om att reglera det kapitalistiska system som man verkade i. Den kommunistiska socialism som växte fram i förindustriella agrara samhällen, exempelvis i Ryssland, fick istället på sin lott att utveckla moderna industrisamhällen. De revolutionära rörelserna i dessa länder hade inget demokratiskt system att förhålla sig till eller påverkas av.⁴⁰ De olikartade förutsättningarna fick konsekvenser för hur man förhöll sig till exempelvis frågor om individ och kollektiv. I de industrialiserade staterna var, inte minst som en effekt av den franska revolutionens ideal, individens fri- och rättigheter relativt väletablerade ideal. Rösträttskampen, det vill säga kampen om att få vara del av den

borgerliga demokrati som växt fram ur det kapitalistiska systemet, gestaltar socialdemokratins syn på individen:

The extension of democracy that socialists advocated was not based on class principles but on the principle of individual rights. Universal suffrage, after all, assumes that all individuals have exactly the same worth when voting: each, literally, counts as one. The ballot had to be secretly cast by a lone individual making an individual choice. In the domain of politics, socialists, far from being class-conscious, were staunch individualists. It is worth reminding ourselves of such unexceptional views, historically well-documented, at a time when socialists are criticized (and supinely accept to be criticized) for their alleged class collectivist position.⁴¹

Den socialdemokratiska rörelsen var dock inte entydigt individualistisk. Kollektivismens ideal kom att starkt framhållas bland annat i den fackliga kampen.⁴² Ett exempel på hur kollektivismens ideal, eller snarare strategi, gestaltas i *Solstrålen* är berättelsen "En sannsaga". Den handlar om ett gäng arbetarpojkar som beslutar sig för att göra enad front mot en bortskämd rik pojke som med sina översittarfasoner plågar dem. Bland de fattiga pojkarna finns dock en som för egen vinnings skull avslöjar deras planer. Pojkarnas enade front blir trots den enes förräderi en lyckad aktion. Berättelsen mynnar ut i följande slutsats: "Allt detta hade ernåtts genom enighet. Detta, att vara enig i ett sådant fall, kallas för att organisera sig. Men den lille förrädaren kallas strejkbrytare och uppnår blott, att han har allas förakt."⁴³ Ett liknande exempel utgörs av berättelsen "Solidaritet", som handlar om hur tre pojkar står enade mot deras arbetsgivares försök att utnyttja en av dem. Solidaritetens kedja håller och de segrar.⁴⁴ Det intressanta i dessa exempel är att kollektivismen är en strategi för seger och inget mål i sig. I *Solstrålen* synliggörs denna växelverkan mellan det individualistiska och det kollektivistiska ofta.

I det första numret bidrog Fredrik Ström med en text som gestaltar individualismen i relation till strategier baserade på kollektiv handling. Berättelsen "Kunskapens träd. Saga." börjar med närmast bibliska ord i jordens mitt: "I världens mitt blommar ett väldigt träd. Stora och gyllene bli dess frukter. Dess skugga är som svalkande balsam för sårade och brända lemmar. Vindens sus i dess lövverk är som vemodig och ljuv musik. Ingen like har det trädet."⁴⁵ Sedan berättas om att all världens sagor finns i trädet, men att ytterst få har tillgång till sagorna. Massorna får inte del av allt det vackra: "De längta och längta efter att få känna svalkan och höra tonerna och njuta av sagorna, men de komma icke in i lustgården där kunskapens träd blommar. Din far och mor veta det och känna det så tungt och bittert. Goda, trängna miljoner människor komma inte in i lustgården till kunskapens träd som bär livets krona. Och varför? Därför att de äro

fattiga.”⁴⁶ Trots att Fredrik Ström talar om massorna exemplifierar han med individer, mor och far, och anger en individuell längtan som den främsta anledningen till deras vilja ”att få känna svalkan och höra tonerna och njuta av sagorna”. I berättelsen förklaras att det är för att varje individ ska få sätta sig under kunskapens träd som arbetarrörelsen har växt fram, därför ”ha vi slutit förbund, alla vi som äro utestängda” och ”därför är det vi samlas i tåg 1 maj, därför är det vi bilda föreningar och klubbar, därför är det vi agitera, därför är det vi kämpa”. Sedan följer en avslutande uppmaning till den enskilde individen, barnet som läser *Solstrålen*, att kämpa för att få ta del av frukterna i kunskapens träd.⁴⁷

De individualistiska ideal som ofta ger sig tillkänna i *Solstrålen* kan till stor del förklaras av det bildningsideal som socialdemokratin byggdes på. Det är genomgående individen som sätts i centrum. Detta är något som tydligast illustreras i K. G. Ossian-Nilssons förstasidasdikt ”Sagan” i det första numret. Dikten kan betraktas som en programdikt för hela rörelsen. Diktjaget vänder sig i den till en individ i form av en liten gosse: ”Se din trånga tummelplats, / där var dag du slåss och leker, / hägnar hon med praktpalats, / dem en sällsam himmel steker. / Med Alladins andering / ger hon makt att dig omkring / härligt låta livet grönska, / bara du har makt att önska.”⁴⁸ Individen framhävs alltså som den med makt att önska förändring. Ur dikten kan man ganska enkelt utläsa en bildningsideologi präglad av det som under tidigt 1900-tal kom att kallas för nyhumanism och för vilken kulturens egenvärde var helt centralt. Det var dessutom den för tiden dominerande synen på kultur och bildning inom arbetarrörelsen.⁴⁹ En sak viktig att notera om man läser dikten utifrån detta perspektiv, är att den lille gossen inte får något löfte om reell yttre förändring av sin tillvaro. Han kan alltså inte förvänta sig några segrar i det verkliga livet till följd av att han tillgodogör sig litteratur. Trots det sägs litteraturen vara all möda värd, eftersom vad som än händer i livet så har en individ alltid kvar berättelserna inom sig: ”Ty vad livet ger dig än, / blandad glädje, bitter aga, / sagans gamle barndomsvän / lever alltid i en saga. / Blev en pöl hans enda sjö, / vid ett slag av drömmens spö / seglar han på spegelflatan / hundra mil tvärs över gatan.”⁵⁰ Individens inre värld prioriteras framför den yttre verkligheten.

Det individualistiska och romantisk-eskapistiska bildningsideal som K. G. Ossian-Nilsson och en övervägande del av socialdemokratin anammade, skulle senare utmanas av mer uttalat politiska och kollektivistiskt orienterade ideal. Med den kommunistiska rörelsens inträde på den politiska arenan kompliceras bilden inom arbetarrörelsen. Förenklat kan arbetarrörelsens bildningssyn från 1900-talets andra årtionde beskrivas som en skala av olika hållningar. Skalan börjar i liberal nyhumanism i form av en tro på den kultiverade personligheten, där individens möjligheter att

förgylla och/eller förbättra sin tillvaro värderades högt. I den andra änden av skalans finner man ett ideal om klasskampsbildning med rötterna i den ryska proletkult-rörelsen, för vilken bildning framför allt värdesattes som ett medel att tjäna den socialistiska klasskampen med. Vid en jämförelse av skalans extremer ställs enskilda individers intresse i motsatsförhållande till klassens intressen.⁵¹ I den vänstersocialistiska rörelse, sen kommunistisk, som växte fram efter 1917 års splittring av det socialdemokratiska partiet fick idealet om klasskampsbildning allt större inflytande. Jag skulle vilja avsluta med ett exempel som genom kontrastverkan belyser skillnaderna i de olika litteratur- och bildningsidealen.

Berättelsen "Bärga-kungens saga" publicerades 1920 i *Barntidningen* (som startades 1919 och var vänstersocialisternas motsvarighet till *Solstrålen*). I berättelsen ställs sällsamma inre upplevelser mot en brutal verklighet. Den börjar med att en ung pojke, världsfrånvärd med blicken riktad mot himlen, njuter av den sköna naturen omkring sig. En parodisk bild av romantikern framträder då pojken detaljerat beskriver naturen och sina översvallande känslor inför den: "Ack! tänkte jag, vilken skön och härlig jord! Idel lycka och livsglädje överallt, skönhet och harmoni allestädes. Intet fult, intet brott, ingen last, ingen sorg, ingen nöd, ingen jämmer, inga plågor, inga bekymmer, inga kval, intet rysande elände och armod. Allt är ljus, glädje, rikedom, skönhet, evig sällhet..."⁵² Den behagfulla känslan övergår sedan i att det vackras skapare i form av en allsmäktig allfader prisas.⁵³ Därefter möter pojken en jätte med namnet Enighet. En gång i tiden var jätten alla bergens kung. Han var gift med Samvete. De fick tre söner med namnen Frihet, Broderskap och Jämlikhet och dottern Rättvisa. Den rättrådiga familjen lurades dock av det äkta paret Girighet och Avund. Det äkta paret bjöd in en furste från österland vid namn Civilisation, som med svärdet Ljuset skulle grundlägga ett eget rike i vilket furstens son Kultur skulle bli världens mäktigaste härskare. Bergens kung Enighet och hans familj hamnade i Civilisationens våld. De antingen dödades eller sattes i fängelse.⁵⁴ När den kuvade kungen Enighet möter den unge pojken så förebrår jätten honom för att ägna sig åt dagdrömmeri i en tid som kräver handling:

Varför ligger du här i maklig ro och insveper dig i fantasiens rosiga täcke och stirrar dig blind på drömmens tomma gyckelbilder? Din plats är icke här. Stig upp från drömmarnes och den andliga lättjans bedrägliga gungfly, innan det är för sent. Följ med mig bort till andra sidan berget, till verklighetens vidsträckta nejder, där skall jag visa dig levande bilder och berätta dig en sanningens saga som skall bota dig för drömmar och hägrande villor.⁵⁵

Bergakungen tar med pojken till andra sidan berget:

Här, sade den gamle, ser du verklighetens värld framför dig. I drömmarnes land såg du skönhet och storhet, lycka och sällhet utan gränser. Här skall du i stället få se förtvivlan och armod, laster och skam, nöd och brott. Här skall du få se miljoner av dina bröder, fastsmidda i grova bojor, som säljer åt vampyrernas släkte både kropp och själ för rätten att få leva ett det ömkligaste och uslaste liv. Hela den värld du ser är uppfylld av jämmer, oro, bekymmer, lidande och sorg, fiendskap och förtryck. Men det märkligaste är, att det icke är den starke som förtrycker den svage, utan tvärtom. Små, ömkliga individer behärskar, förtrycker och plundrar sina tusentals stora och starka medmänniskor.⁵⁶

Efter att kung Enighet berättat om hur världen kunde bli en sådan hemsk och orättvis plats uppmanas pojken att berätta denna "sanningens enkla saga" för alla "jordens trälar".⁵⁷ Litteraturens funktion som ett medel för individuell njutning och utveckling underordnas. Istället är litteraturens funktion som ett medel för politisk förändring överordnat. Sättet att förstå litteraturens roll i ett samhälle skiljer sig alltså på avgörande punkter från den litteratursyn som formuleras i K. G. Ossian-Nilssons dikt "Sagan" och den anda i vilken sagostunds rörelsen och *Solstrålen* grundades.

¹ K. G. Ossian-Nilsson, "Sagan", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 1. Det första numret utkom i slutet av 1906 som det enda numret det året.

² Drygt 20 år efter det första tidskriftsnumret 1906 samlades rörelsen i en central organisation, Sagostundernas centralbyrå i Malmö. Vid det laget hade tidskriften bytt namn till *Solglimten*. Efter ytterligare ett tjugotal år, i juni 1944, integrerades rörelsen i den socialdemokratiska barnorganisationen Unga örnar: Göran Sidebäck, *Kampen om barnens själ: Barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850-1980*, Stockholm, 1992, s. 199 ff.

³ Per Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen: Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*, Stockholm, 2007, s. 42 ff.

⁴ Rickard Sandler, "Socialdemokrati och folkbildning", *Ej brödet blott... Dokument om arbetarbildning 1907-1950*, Stockholm, 1983, s. 38.

⁵ Per Sundgren 2007, s. 50.

⁶ Eva-Mari Köhler, "Den proletära barnrörelsen i Sverige 1890-1917", *Arkiv: För studier i arbetarrörelsens historia utgiven av Sällskapet för studier i arbetarrörelsens historia*, nr. 15-16, 1979, s. 53 f.

⁷ "Från 'Sagostunden' i Malmö", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 15.

⁸ *Till Stockholms organiserade arbetare! Ett upprop från Socialdemokratiska ungdomsklubbens och Stockholms allmänna kvinnoklubbs sagostundskommitté 1906*: Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm, volym Sagostundsverksamhet, mapp Stockholms sagostunder.

⁹ Eva-Mari Köhler 1979, s. 55.

¹⁰ Stig Hadenius, Jan-Olof Seveborg och Lennart Weibull, *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899-1909*, Stockholm, 1968, s. 98-103.

¹¹ Protokoll Malmö sagostunder, daterat den 13 september 1906: Malmö stadsarkiv/Arbetarrörelsens arkiv i Malmö.

-
- ¹² Protokoll Malmö sagostunder, daterat den 23 augusti 1906: Malmö stadsarkiv/Arbetarrörelsens arkiv i Malmö.
- ¹³ Sidebäck 1992, s. 199 f.
- ¹⁴ Protokoll Malmö sagostunder, daterat den 23 augusti 1906, och protokoll Malmö sagostunder, daterat den 13 september 1906: Malmö stadsarkiv/Arbetarrörelsens arkiv i Malmö.
- ¹⁵ *1904 års partiprogram*, Allmänna valmansförbundet, www.moderat.se 110118
- ¹⁶ Tage Lindbom, *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige*, Stockholm, 1952, s. 40–48.
- ¹⁷ Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm, 2006, s. 60 ff.
- ¹⁸ Håkan Blomqvist 2006, s. 87 f.
- ¹⁹ Carl Jonas Love Almqvist, "Svenska fattigdomens betydelse", *Törnrosens bok* i C.J.L Almqvists samlade verk 8, Stockholm, 1996, s. 287.
- ²⁰ Håkan Blomqvist 2006, s. 105 f.
- ²¹ Staffan Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige: Studier i hans nationella och sociala författarskap*, Stockholm, 1946, s. 35.
- ²² Hjalmar Branting, "Efterskrift", *Det kommunistiska manifestet*, Hälsingborg, 1909, s. 43.
- ²³ Michael Billig, *Banal Nationalism*, London, 1995, s. 27.
- ²⁴ Michael Billig 1995, s. 6.
- ²⁵ Donald Sassoon, "Socialism in the twentieth century: an historical reflection", *Journal of Political Ideologies*, nr. 5, 2000, s. 18.
- ²⁶ Håkan Blomqvist 2006, s. 74 f.
- ²⁷ Håkan Blomqvist 2006, s. 82.
- ²⁸ Håkan Blomqvist 2006, s. 89 ff.
- ²⁹ Fredrik Ström, "Engelbrekt, folkets hövding", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, december 1907, s. 7.
- ³⁰ Sven O, "Brev från Stockholm", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 16.
- ³¹ Fredrik Ström, "De femhundredes tåg.", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, december 1907, s. 6 f.
- ³² Ibid., s. 6.
- ³³ Ibid.
- ³⁴ Ibid.
- ³⁵ Ibid.
- ³⁶ Ibid., s. 7.
- ³⁷ Alice Tegnér [författarens namn anges inte i publikationen], "Takt!", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, februari 1909, s. 8.
- ³⁸ Ivan Pauli, "Prinsessan och den lille trädgårdsdrängen", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 7.
- ³⁹ Fredrik Borelius, "Tre röda äpplen", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, mars 1907, s. 1.
- ⁴⁰ Donald Sassoon, 2000, s. 21.
- ⁴¹ Ibid., s. 22.
- ⁴² Ibid., s. 22 f.
- ⁴³ M. K., "En sannsaga", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, december 1907, s. 14.
- ⁴⁴ M. K., "Solidaritet", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, januari 1908, s. 6.

⁴⁵ Fredrik Ström, "Kunskapens träd. Saga.", *Solstrålen: Sagostundsbornens tidning*, 1906, s. 7.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ K.G. Ossian-Nilsson, "Sagan", *Solstrålen: Sagostundsbornens tidning*, 1906, s. 1.

⁴⁹ Per Sundgren 2007, s. 130 ff.

⁵⁰ K.G. Ossian-Nilsson, "Sagan", *Solstrålen: Sagostundsbornens tidning*, 1906, s. 1.

⁵¹ Jonas Åkerstedt, *Den litterate arbetaren: Bildningssyn och studieverksamhet i ABF 1912-1930*, Uppsala, 1967, s. 104 ff.

⁵² "Bärga-kungens saga", *Barntidningen: Organ för Soc.-dem. Ungdomsförb. barnkillen*, nr. 2, 1920, s. 3. Värt en notering är att organisationsbeteckningen Socialdemokratiska ungdomsförbundet följde med in i den nya organisationen då Sveriges socialdemokratiska vänsterparti våren 1917 bildades ur det socialdemokratiska partiet.

⁵³ "Bärga-kungens saga", *Barntidningen: Organ för Soc.-dem. Ungdomsförb. barnkillen*, nr. 2, 1920, s. 3.

⁵⁴ Ibid., s. 3 ff.

⁵⁵ Ibid., s. 5.

⁵⁶ Ibid., s. 6.

⁵⁷ Ibid., s. 7.